

Analys och gestaltning av miljön kring vattentornet i Uppsalas stadsskog

Erik Strandberg

Omslagsfoton: Uppsalas vattentorn, från vänster till höger: vattentornet sett från den västra entrén mars 2011, blommande hägg nära vattentornet maj 2011, vattentornet sett från den sydöstra entrén mars 2011.
Samtliga foton: Erik Strandberg.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

EX0529 Kandidatarbete i landskapsarkitektur 2011, 15 hp på landskapsarkitektprogrammet, Uppsala

© Erik Strandberg

Titel: Analys och gestaltning av miljön kring vattentornet i Uppsalas stadsskog

Engelsk titel: An Analysis and a Design Proposal for the Environment Surrounding the Water Tower in Uppsala City Forest

Nyckelord: vattentorn, stadsskogen, naturreservat, ekoton, terrass

Handledare: Sofia Sandqvist, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Anna Tandré, SLU, institutionen för stad och land

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Abstract

The water tower in Uppsala city forest was built in the late 1950's in what is now a nature reserve. The unique place was supposed to be visited by people, which is currently not the situation. This bachelor thesis aimed to perform an analysis and make a design proposal for the environment surrounding the water tower. The analysis was performed using the methodology previously described by architect Arne Branzell. The methodology focuses on how a space is perceived by a person moving through it. The analyses showed that the place was undefined and unadapted for human interaction. The design proposal suggests that the paths and spaces should be defined and that they should create possibilities for people to interact. The concept of the design is extended ecotones, meaning that the forest edge is extended towards the centre and thereby made a part of the place. The methodology by Branzell was well suited for the analyses, but can be perceived as impractical when used in a digital working environment. However, the potential for developing technical software that suits this type of analyses is high.

Sammandrag

Vattentornet i Uppsalas stadsskog byggdes under sent 1950-tal i vad som idag är ett naturreservat. Denna unika plats var menad att brukas och besökas av människor, vilket idag inte är fallet. Denna kandidatuppsats syftade till att göra en analys av och ett gestaltningsförslag för området runt vattentornet. Analysen gjordes med arkitekt Arne Branzells metodik, vilken fokuserar på hur rummet uppfattas av en person som rör sig genom rummet. Analyserna visade att platsen är odefinierad och inte anpassad för mänsklig interaktion. Gestaltningsförslaget föreslår att rörelsestråken och rummen ska definieras, för att underlätta mänsklig interaktion. Konceptet för gestaltningen är förlängda ekotoner, vilket innebär att skogsbrynet förlängs in mot platsens mitt, och därmed görs till en del av platsen snarare än ett omgivande element. Branzells metodik var väl lämpad för analysen av platsen, dock ej helt i fas med digitala arbetsmetoder. Potentialen för utveckling av mjukvara som passar metodiken är dock stor.

Introduktion

Uppsalas första riktigt stora vattentorn byggdes under sent 1950-tal på en berghäll i Stadsskogen (bild 1 och 2). Detta är platsen som det här arbetet kommer att undersöka och presentera ett nytt gestaltungs-förslag till. Platsen ligger väl dold inne i skogen och enbart toppen av vattentornet skvallrar om dess existens för den uppmärksamme betraktaren.

Placeringen av vattentornet var ett genomtänkt val baserat på Uppsalas dåtida expansion mot väster och sydväst samt för att nå gynnsam tryckfördelning i Uppsalas vattennät. Det specifika läget i Stadsskogen valdes på grund av det goda förhållandet till Galgbackens pumpstation och att tornet där skulle kunna synas lagom mycket över Stadsskogen (Flygt 1996, s.135).

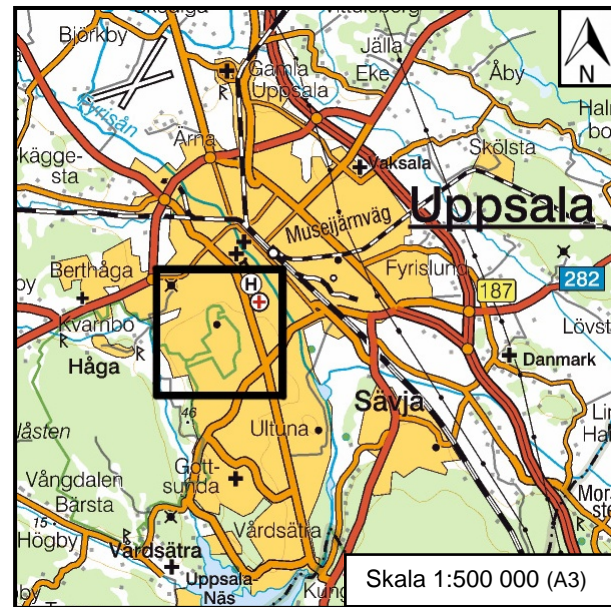

Bild 1. Översiktskarta över Uppsala. Den svarta rutan markerar placeringen för bild 2. © Lantmäteriet, I2011/0032.

Den ursprungliga ambitionen för platsens användning skiljer sig från hur den används idag. En tidig illustration visar hur platsen tänktes vara tillgänglig och ett mål för människor (Vattenbyggnadsbyrån 1956, Byggnads- och rumsbeskrivning samt material- och arbetsbeskrivning för byggnadsarbete). Byggandet av tornet pågick under åren 1957-58 och bygghandlingarna visar tydligt hur den ursprungliga intentionen var att använda vattentornets tak som utsiktsaltan och att där i framtiden bygga en konditoriservering eller dylikt (Vattenbyggnadsbyrån 1956, Byggnads- och rumsbeskrivning samt material- och arbetsbeskrivning för byggnadsarbete, s. 1). I markplanet håller tornet utrymmen för vakt, toaletter, elcentral, förråd, m.m. (Vattenbyggnadsbyrån 1956, Byggnads- och rumsbeskrivning samt material- och arbetsbeskrivning för

byggnadsarbete, s. 2). Enligt Uppsala kommun¹ och Uppsala Vatten² utnyttjas idag varken platsen eller tornet i någon större utsträckning av allmänheten, förutom vid tillfällen som Stadsskogens dag då tornet öppnas för besökande.

Platsen har idag inget användningsområde utöver funktionen som vattentorn. Den är sublim, men utöver känslan som förmedlas så ges ingen möjlighet att vidareutveckla relationen till platsen, då innehållet ej är anpassat för att människor ska vistas där.

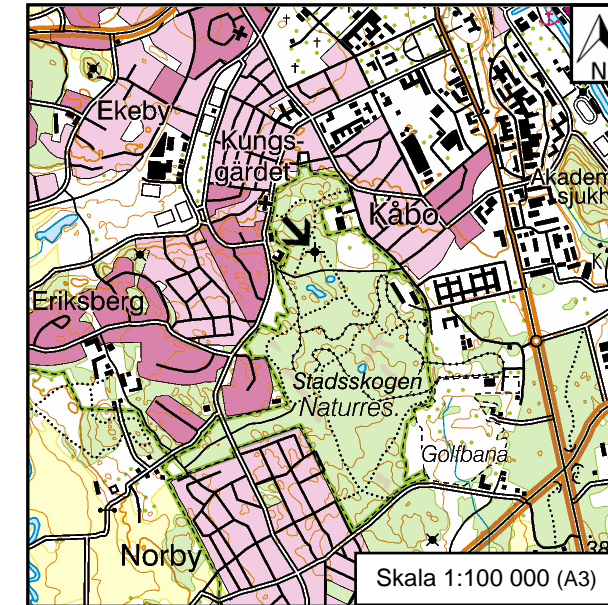

Bild 2. Karta över Stadsskogen med omkringliggande stadsdelar. Pilen markerar placeringen för vattentornet. © Lantmäteriet, I2011/0032.

Syfte och frågeställningar

Kandidatarbetet syftar till att med hjälp av rumslig analysmetodik undersöka platsen samt att göra ett gestaltungs-förslag för att förstärka och utveckla platsen i enlighet med de ursprungliga intentionerna och i samklang med det omkringliggande naturreservatet. Frågeställningarna är:

- Hur kan den skogsnära miljön kring vattentornet karaktäriseras och presenteras utifrån Arne Branzells analysmetodik?
- Hur kan miljön närmast vattentornet gestaltas med hänsyn tagen till analysresultatet, platsens historia och nutida behov?

¹ Marcus Hedblom, naturvårdsstrateg, Uppsala kommun, Fritids- och naturkontoret. Intervju den 15 april 2011.

² Teresa Frykman, marknadschef, Uppsala Vatten. Samtal den 15 april

Bakgrund

Platsen omsluts av, såväl som innefattas i, Stadsskogen som idag är ett naturreservat som ska erbjuda ”möjlighet till rekreation, naturupplevelser och naturstudier”, och tillgodose ”funktionen som ekologisk och social grön korridor för den biologiska mångfalden och för friluftslivet”. Stadsskogen har länge varit ett vårdat, omtyckt och välbesökt område för Uppsalaborna. Skogens nuvarande form har dock utvecklats under lång tid. Redan under 1700-talet användes Stadsskogen av Carl von Linné och hans studenter för exkursioner, vilket har lett till att attraktioner som Linnéstigen idag har sin utgångspunkt just där (Uppsala kommun 2008, s. 5).

Den 26 april 1916 föreslogs att Stadsskogen borde avsättas som park (Uppsala kommun 2005a, s. 375), och en medveten riktning togs för det framtida nyttjandet av området som park snarare än skog. År 1931 skulle Uppsalas skogar skogsindelas, vilket fick till följd att drätselkammaren föreslog, och fick igenom, att Stadsskogen skulle undantas från reglerna och behandlas som park. I och med detta blev Stadsskogen officiellt klassad som parkområde (Uppsala kommun 2005a, s. 375).

Parken fortlevde i skogsskrud, men år 1944 mottog stadsfullmäktige en motion om tillsättandet av en utredning gällande ”förskönande och utbyggnad av stadens parker” (Uppsala kommun 2005a, s. 375). Motionen kom av att skogsliknande parker ej fått samma tillsyn och omvårdnad som andra parker, samt att dåtidens syn på en park innebar en högre närvaro av anlagda platser, anordningar och kultivering. I ett uttalande av dåtida stadsträdgårdsmästaren Pehr Boiørth om hur Stadsskogens naturmarkskaraktär bör bevaras nämns även att ”åtskilligt mer kunna göras för att få den än mer tilldragande” (Uppsala kommun 2005a, s. 375).

En efterföljande utredning resulterade 1945 i ett nytt förslag på hur Stadsskogen skulle utformas och göras mer lik en folkpark (Uppsala kommun 2005a, s. 375). Arkitekten bakom förslaget tyckte att bland annat friluftsteater, kapell, tennisbana och serveringar skulle anläggas i parken, vilket innebar att nästan hälften av Stadsskogens yta skulle anläggas. År 1949 togs ett principbeslut på förslaget i stadsfullmäktige (Uppsala kommun 2005a, s. 375).

En reaktion på detta kom i form av ännu en motion till stadsfullmäktige 23 januari 1953 om att frånga det tidigare principbeslutet med motivationen att ”Det är angeläget att bevara Stadsskogen som rekreations- och promenadplats, fredad från särskilda anläggningar med undantag av exempelvis någon enstaka servering /.../”. Motionen avslogs med motiveringen att man avvaktade generalplanens utformning och att inget arbete fick utföras grundat på förslaget från 1945 samt att förslaget ej heller ännu hade använts (Uppsala kommun 2005a, s. 375).

År 1961 upprättade docent Tore Arnborg en skötselplan med områdesindelning och förslag till åtgärder vilket blev grunden för Stadsskogens fortsatta utveckling (Uppsala kommun 2005a, s. 375). I maj året därpå kom förslaget om att anlägga en bilväg genom Stadsskogen mellan Täljstensvägen i väst och Döbelnsgatan i öst. Allmänheten reagerade kraftigt mot förslaget och den delen av planförslaget realiserades aldrig. Däremot godkändes och senare byggdes Kärrvägen något längre norr ut för att möjliggöra färd med häst och

kärria i Stadsskogen. Samtidigt blev området norr om Kärrvägen fastställt som parkmark i stadsplanen, det område som vattentornet byggts inom (Uppsala kommun 2005a, s. 375). Kärrvägen är idag känd som Kärrstigen och är en av Stadsskogens mest trafikerade stråk då den i varsin ände anknyter till de enda anlagda bilparkeringarna. Stigen är även korsad av nästan alla andra längre promenadstråk i Stadsskogen, inklusive de två som hjälper till att omringa platsen som vattentornet står på.

I 1969 års generalplan föreslås Stadsskogen att avsättas som ”ständigt grönområde” grundat på ”sitt mycket stora naturvärde”, alltså att skötas för bibehållandet av befintliga naturvärden och fredning från framtida exploatering (Uppsala kommun 2005a, s. 376). Stadsskogen sköts sedan 1970-talet officiellt av Uppsala kommun och har sedan dess varit del i ett stort antal planer, utredningar och dylikt (Uppsala kommun 2005a, s. 389). Bland de mer aktuella kan nämnas det uppdrag som byggnadsnämnden fick av stadsfullmäktige 1994, att detaljplanlägga Stadsskogen som natur istället för parkmark (Uppsala kommun 2005a, s. 376). Platsen för den nu aktuella gestaltningen har i princip varit oförändrad sedan byggnationen av vattentornet vilket tydligt framgår av gamla foton (Vattenbyggnadsbyrå 1956). Dock ändrades definitionen av en sträcka mellan Norbyvägen och vattentornet från planerad gatemark till naturmark, i en detaljplan för kvarteret Gläntan antagen 2001 (Uppsala kommun 2005a, s. 376).

I översiktsplanen för Uppsala stad 2002 (Uppsala kommun 2002, s. 88) nämns Stadsskogen som ”Grönt kärnområde för aktivt bevarande” som skall skyddas som naturreservat. Slutligen fick Stadsskogen officiellt status som naturreservat år 2005 (Uppsala kommun 2005a, s. 376).

Det övergripande syftet med naturreservatet idag i Stadsskogen skall vara att bevara och utveckla områdets friluftsvärden, biologiska mångfald och kulturhistoriska värden (Uppsala kommun 2005a, s. 376; Uppsala kommun 2005b, s. 14).

Platsbeskrivning

Fastigheten har en area på ca 6000 m². Platsen omringas idag av anlagda gångstråk, med många förbipasserande på ett stenkasts avstånd och de som passerar genom platsen gör det utan avbrott. Detta är ej förenligt vare sig med platsens ursprungliga ambition eller områdets nuvarande syfte. Vattentornets bas har en diameter på drygt 14 meter, och taket är mer än dubbelt så brett med diametern 37 meter. Tornet är närmare 30 meter högt och rymmer ca 9 000 m³ vatten (Flygt 1996, s. 135). Ytterväggarna är vita och bär spår av den trästruktur som användes för att gjuta betongen. Sedan många år tillbaka har tornet varit ständigt nedklottrat (bild 3), trots regelbunden övermålning.

Marken är närmast vattentornet mycket torr, men blir gradvis mer och mer gräsbevuxen utanför torntakets gräns.

Gräsytan slås minst en gång per år och skogsbrynen röjs sparsamt (Uppsala kommun 2005b, s. 21). Platsen är helt fri från högre växtlighet och övrig byggnation förutom en ensam hägg och ett fåtal tallar.

Bild 3. Klotter på vattentornet i Uppsalas stadsskog år 1996 (Flygt 1996, s. 136) och år 2011 (Foto:Privat mars 2011).

Metodbeskrivning

För att definiera platsens behov och möjligheter gjordes en serie rumsliga analyser samt inventering av växter och jorddjup. Alla analyser gjordes på plats under mars-maj 2011 genom att vandra runt i området och direkt införa intryck på papper. Endast ytan innanför fastighetsgränsen togs med i analys och gestaltning.

Analysmetoder

För analysen av platsen användes Arne Branzells metod och teori, i huvudsak så som den beskrivs i boken *Att notera rumsupplevelser* (1976). Detta för att analysmetoden lämpar sig bra i olika typer av miljöer, utan att bindas upp av krav på urbana företeelser. Analysen gjordes till fots i området nära vattentornet samt uppifrån dess tak, och behandlar därför intrycken ur den gåendes perspektiv. Platsen dokumenterades även på bild, genom fotografier och skisser.

Branzells metod fokuserar på den praktiska användbarheten, enkelheten och kontrollerbarheten i det så kallade notationsspråket. Genom att vara generellt och inte kräva mer än penna och papper, ger det möjligheter att på ett tydligt och utförligt sätt beskriva rum och rumsupplevelser. Notationsspråket kan varieras efter de gällande förutsättningarna för ökad precision. Analysen är uppdelad i sju delar, vilka i detta arbete är komprimerade till fem delar. Dessa är; fysiska förutsättningar, brukarens vistelse/rörelse i rummet, brukarens orientering i rummet, brukarens rymdupplevelse samt brukarens sinnesförmågor och övriga intryck.

Analysdelen som täcker de fysiska förutsättningarna innefattar växtmaterialet på platsen, berg i dagen, vatten och markmaterial. Brukarens vistelse/rörelse i rummet berör vilka som är de naturliga rörelsestråken, hur rörelsen och olika objekt och områden upplevs. Brukarens orientering i rummet anger rummens fysiska begränsningar, och hur stråk och noder framträder. Brukarens rymdupplevelser behandlar upplevelserna av rummen inom området, och hur

fasta rumsgränserna är. Slutligen sammanfattas brukarens sinnesförmågor och övriga upplevelser, vilket innefattar bland annat dofter, ljud och spännande/övertäckande objekt.

Insamlingsmetoder

Fakta om platsen samlades in genom att studera gamla entreprenadkontrakt, ritningar och skisser från tiden då vattentornet byggdes (Vattenbyggnadsbyrån 1956, samtliga handlingar). Inventeringar gjordes även av växtmaterial (med avseende på vedartat material) samt jordarter genom mätningar med lasermätare och jorddjupskrycka. Med hjälp av höjd- och jordartskartor (Vattenbyggnadsbyrån 1956, situationsplan, entreprenadkontrakt och sprängningsritning) undersöktes platsens förutsättningar för nyplantering ytterligare.

Gestaltningmetod

Gestaltningen byggdes huvudsakligen på analysresultaten samt skisser som gjordes ute på platsen. Inspiration hämtades från miljöerna kring andra svenska vattentorn (Ohlsson & Persson 2004, s. 8-134) och utvecklades under workshops med andra studenter inom kursen "Projekt i landskapsarkitektur", 15 hp samt i diskussion med Marcus Hedblom, Naturvårdsstrateg på Uppsala kommun. På workshoparna gav studenterna och en ansvarig handledare feedback och kommentarer på arbetet. Marcus Hedblom var delaktig i framtagandet av det koncept som senare låg till grund för gestaltningen. Konceptet fokuserade på rumsupplevelsen och människans vistelse i rummet, då jag ansåg detta vara den viktigaste punkten i gestaltningen.

Resultat av inventering och analys

Växtinventering

Växtligheten i området består främst av lövträd i form av asp, björk, rönn och sälg, dock är det tydligaste inslaget de stora tallarna (se bild 4). Tallarnas ålder uppskattas till mellan 150-200 år och de har en höjd på 20-25 meter, förutom enstaka juvenila exemplar. Det finns även gott om andra yngre träd och buskar i området. Enstaka granar återfinns i området, men ej av någon högre ålder. En ensam lärk i ett ogynnsamt läge utgör ett av platsens ovanligare inslag. Centralt växer en hägg upp ur en blottad stenhäll. De fem ensamma tallarna i fastighetens sydöstra hörn är mycket karaktärsstarka i sitt solbelysta läge, och markerar en av ingångarna till platsen. I det västra brynet är marken sank och växtligheten domineras av björk, sälg och tall. I norr dominerar aspen stort, men övergår på den östra sidan mot rönn. På södra sidan är buskskiktet tunnare och arterna färre, med äldre tall, asp och björk som dominerande inslag.

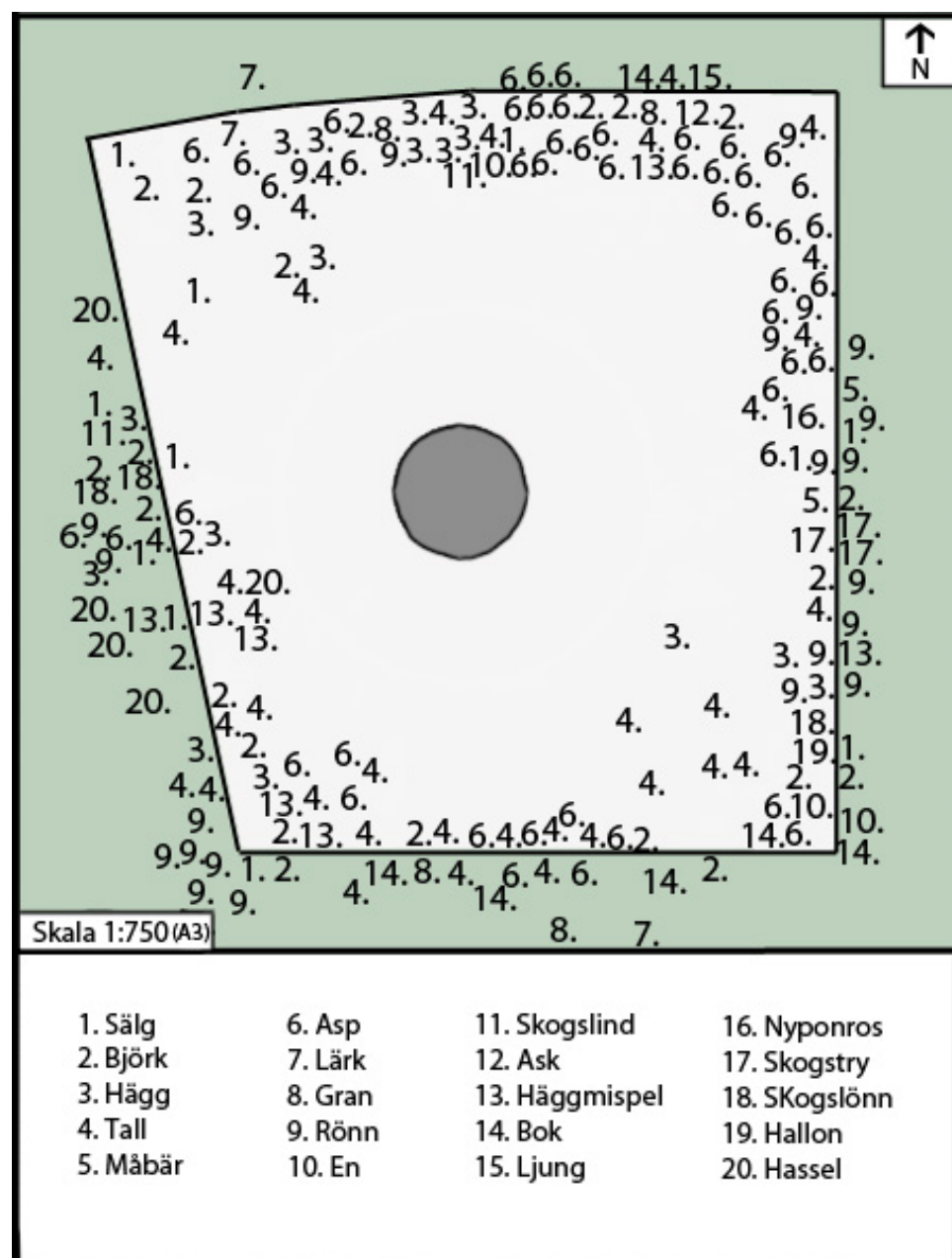

Bild 4. Träd och buskar kring vattentornet i Uppsalas stadsskog. Det vita området markerar fastighetens yta, det runda området markerar vattentornets bottenarea. Varje siffra representerar en enskild individ eller ett smärre bestånd av en och samma art.

Det lägre buskskiktet består av en, nyponros, skogstry och hallon, medan det högre skiktet representeras av häggmispel och hassel. Åldersvariationen är störst bland lövträden, och tydligast hos aspen, rönnen och sälgen, där det finns gott om både yngre och äldre träd. Sälgen påträffas vid några tillfällen som död, men fortfarande stående. Enligt Uppsala kommuns skötselplan för området (Uppsala kommun 2005b, s. 21) ska det även gå att finna gullregn och olvon, men dessa återfanns ej vid inventeringen. Enstaka exemplar av ask, bok, lönn och lind fanns dock på platsen.

Markinventering

Jordartskartorna visar att i princip hela platsen vilar på berggrund av granit, förutom två små områden i periferin bestående av morän respektive sand (Sveriges geologiska undersökning 2010). En sprängningsritning för anläggande av vattentornets grund visar i detalj platsens topografi samt hur jorddjupet ökar från centrum och utåt då den underliggande hällen sänker sig snabbare än markytan. Höjdskillnaden är relativt stor för området, med en högsta punkt centralt. Från höjdpunkten är sluttningen utåt som högst två meter och relativt jämn över hela området. Rakt söderut från byggnadens centrum ligger en smal höjdrygg med svag lutning på grund av den underliggande ledningen för vattenbreddning (Vattenbyggnadsbyrån 1956, sprängningsritning).

Berggrunden är till största del täckt av matjord med varierande djup. Utanför den anlagda betonggrunden ligger jorddjupet generellt mellan 0.4 och en meter för att sedan öka medan berggrunden sjunker undan. Jorddjupet är som tunnast i väst och öst där berggrunden tangerar den anlagda ytans höjd på 39 m.ö.h. (Vattenbyggnadsbyrån 1956, sprängningsritning). Berg i dagen finns representerat som naturligt framträdande hållar nära tornet i väst och öst samt som kantiga sprängmassor och block spridda i brynzonen. Vid västra entrén samt runt tornets bas har en väg gjutits i betong.

Analysresultat

Fysiska förutsättningar

Hela området omgärdas av tall med tydliga inslag av olika arter av lövträd (bild 5). Den södra delen har större höjdvariation än den norra, med en utmärkande höjdrygg och två långa låglinjer. Den öppna markytan är genomgående täckt av gräs tills man närmar sig det av tornet täckta området, vilket har torr och grusig mark. Små inslag av uppstickande berghäll återfinns spridda i området. Små inslag av tätare buskvegetation återfinns i nordväst och öster.

Brukarens vistelse/rörelse i rummet

Mellan de två entréerna till området finns två naturliga, men ej upptrampade, stråk (bild 6). Dessa stråk går tätt intill vattentornet, men inte självklart den kortaste vägen. Det finns förutom de större entréerna även ett antal smitvägar i norr, syd och öster som leder in till området. Som brukare av platsen upplevs klara skillnader i var vistelse och rörelse sker vilket ger upphov till en känsla av stilla zoner och rörelsezoner. Vid rörelse genom platsen upplevs vissa specifika punkter som beslutande inför fortsatt riktning, kopplat till dragningskraften i vissa miljöer och objekt. Vattentornet upplevs som växande och drar starkt till sig uppmärksamhet. Alla gångstråk kantas av rörelsezoner, men stråken ger även en klar avgränsning mot de stilla zonerna. De stilla zonerna är stora och återfinns i norr och sydväst.

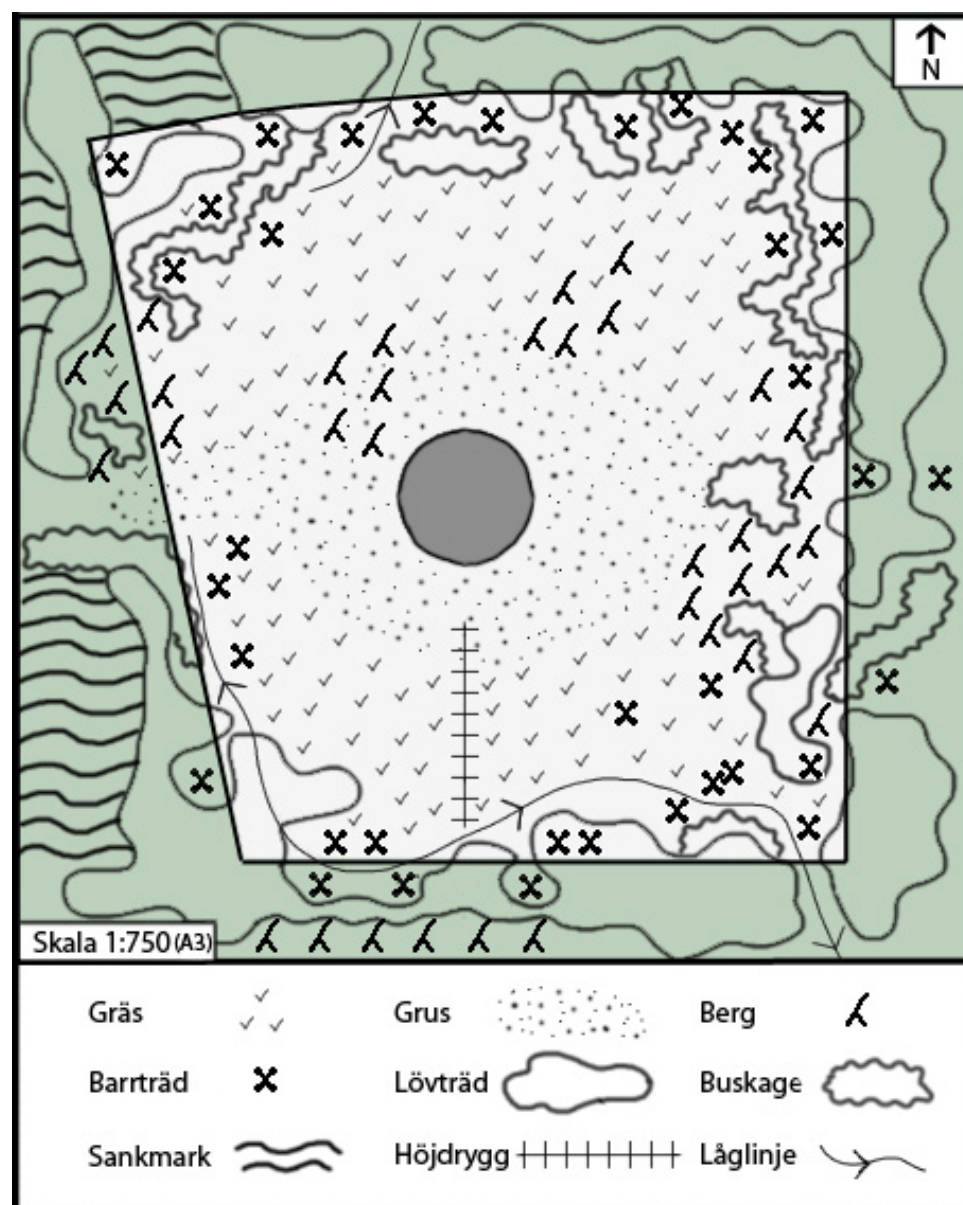

Bild 5. Analysresultat av de fysiska förutsättningarna kring vattentornet i Uppsalas Stadsskog. Det vita området markerar fastighetens yta, det runda området markerar vattentornets bottenarea.

Vid den västra entrén påbörjas genast en stigning och uppmärksamheten dras mot vattentornet och de fristående tallarna i sydöst. Tallarna skapar intresse och ett kontinuerligt visuellt sug mot den sydöstra entrén. Vid den sydöstra entrén dras uppmärksamheten främst mot vattentornet, men även till viss del mot den hägg som växer nära entrén. Dragningskraften går norrut, där miljön är mer lockande än den stillsamma i väst. Man kan tydligt känna att det visuella suget leder mot rörelsezoner snarare än stilla zoner. Även från denna entré upplevs en höjdstegring upp mot vattentornet vilket ur detta perspektiv även upplevs växa i storlek.

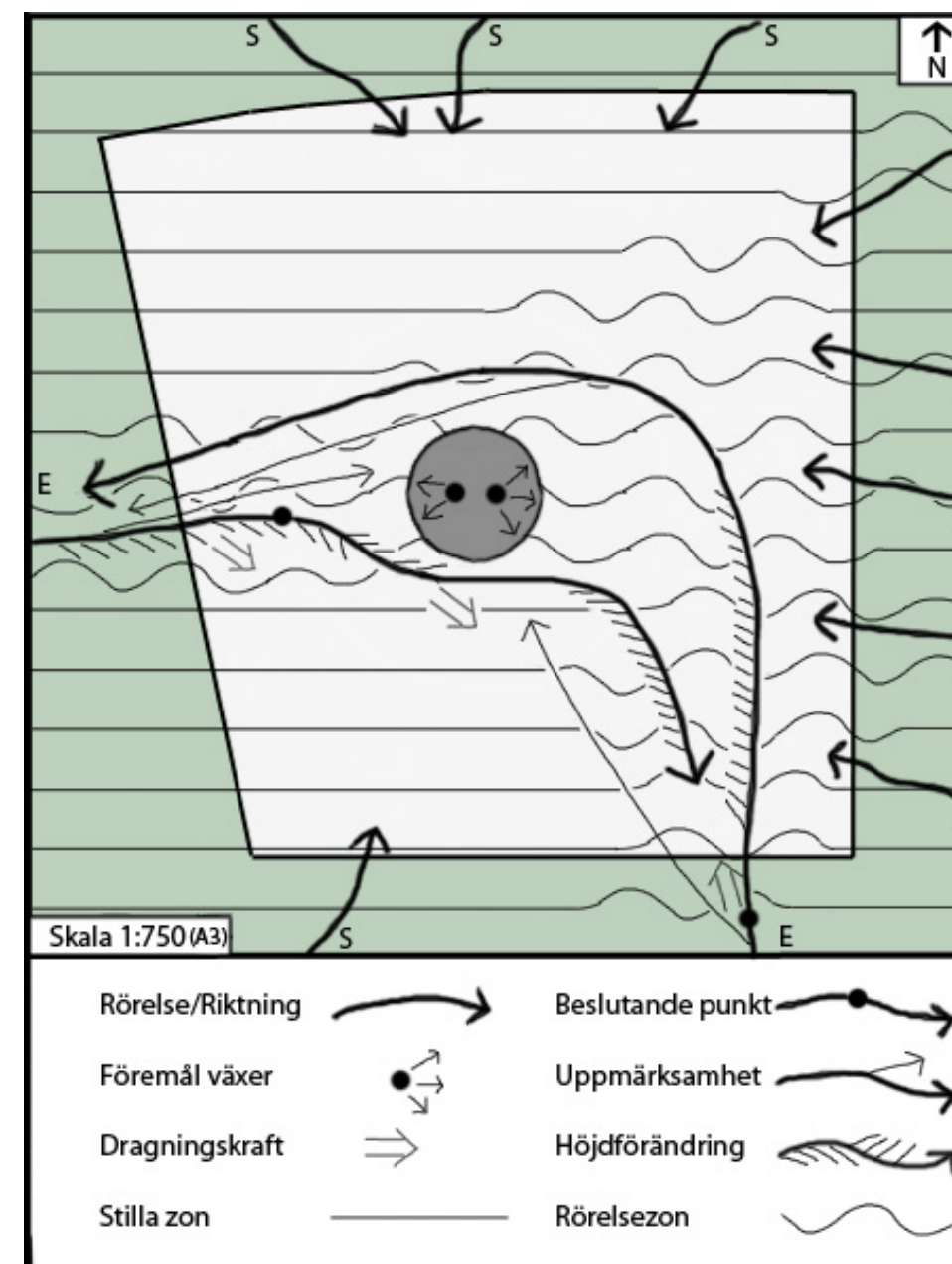

Bild 6. Analysresultat av brukarens vistelse/rörelse i rummet kring vattentornet i Uppsalas stadsskog. Det vita området markerar fastighetens yta, det runda området markerar vattentornets bottenarea, E och S symboliserar entréer respektive smitvägar till platsen.

Brukarens orientering i rummet

Platsen domineras av det kraftiga landmärket i form av vattentornet (bild 7). Det kraftigaste stråket kommer från sydväst där det finns en anlagd väg till området. Från den sydöstra entrén går ett andra stråk, dock ej lika kraftigt. Dessa två stråk sammankopplas genom ett svagare stråk. Det svagare stråket har flera knutpunkter som leder till genvägar ut från området. Ett svagare stråk går även direkt mellan de två större entréerna, diagonalt i nordsydöstlig riktning.

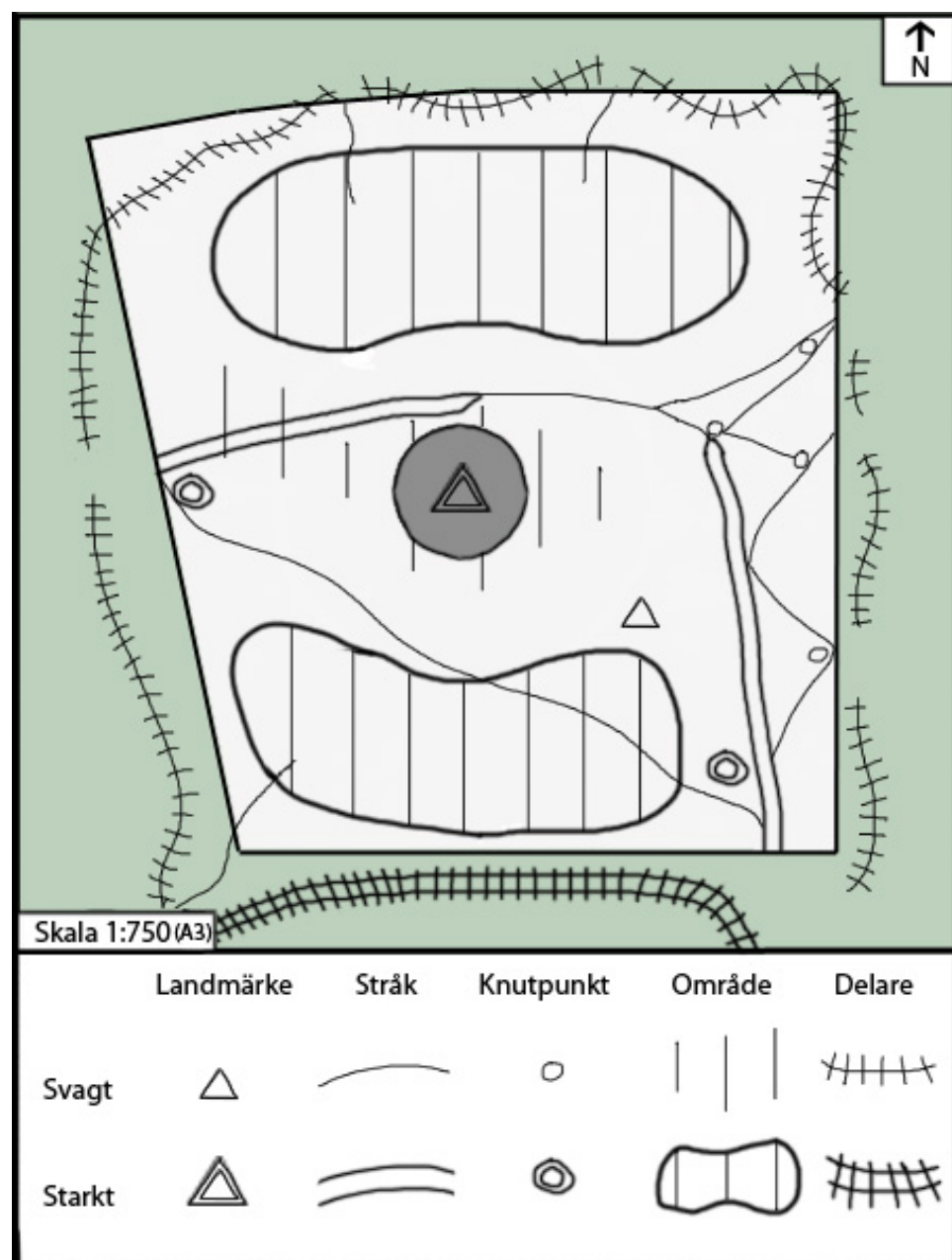

Bild 7. Analysresultat av brukarens orientering i rummet kring vattentornet i Uppsalas stadsskog. Det vita området markerar fastighetens yta, det runda området markerar vattentornets bottenarea. Bilden visar landmärken, stråk, knutpunkter, områden och delare, och vilken karaktär dessa element har med avseende på intryckens styrka.

Två långsmala områden kan urskiljas. Det ena i syd, vilket karaktäriseras av kullighet och varierande innehåll, det andra i norr, som karaktäriseras av tomhet och ett flackt utseende. Dessa två områden förstärker varandras karaktär genom sina kontrasterande förhållanden.

Skogsgränsen utgör en tydlig, men samtidigt diffus delare i norr och väst. I öst är delaren svag, på grund av den närliggande gångstigen och de många genvägarna. I söder är delaren extra stark trots det svagare växtskiktet på grund av den bakomliggande berghällan som tornar upp sig.

Brukarens rymdupplevelse

Vid entré till platsen upplever man genast en känsla av litenhet i förhållande till rummet. Den starkaste rymbegränsaren är själva skogsgränsen, vilken är mjuk, men som ändå möter det massiva vattentornet i form av dess liknande stora skala (Bild 8). I söder är skogsgränsen både mjuk och hård, på grund av den stora berghällan som sticker upp. Innanför skogsgränsen kan området delas upp i två inre fortsatt stora rum, rum A och rum B. Utanför dessa rum finns en mjuk gräns i själva brynet, där gräs övergår i buskage och sly. Rum A och B har båda massiva gränser mot vattentornet och den hårdgjorda markbeläggningen som omger det. I öster och väster där de bågiga rummen möts är gränsen mot tornet snarare hård än massiv, då man befinner sig i en rörelsezon. I öster är gränsen mer diffus och rummen överlappar varandra något. Mindre rum kan återfinnas runt separata objekt i området, men de är varken tydliga eller starka. Det är snarare höjdförändringar och trädgruppen i sydöst som ger rum B en mer påtaglig uppdelning i inre, mindre rum (B₁, B₂ och B₃).

Brukarens sinnesförmågor och övriga intryck

Fågelsången är stark oavsett var man befinner sig i området. Ett svagt buller av trafik finns också närvarande, främst från väst och öst (bild 9). Vid den västra entrén är skogsdoftorna påtagliga i det lite fuktiga läget. Vid den sydöstra entrén har de fristående tallarna och häggen stark visuell dragningskraft, vilket förstärks av den påtagliga talldoften (anm. häggen visade sig vid ett senare besök på platsen ha mycket kraftig blomning, tillika doft). Häggen är en av platsens främsta visuella överraskningar när man möter den efter att ha rundat vattentornet. Den växer direkt ur en av platsens stenhällar, vilka också är karaktärsstarka visuella element. Från tornets tak finns en 360-graders panoramavy utan några som helst visuella barriärer.

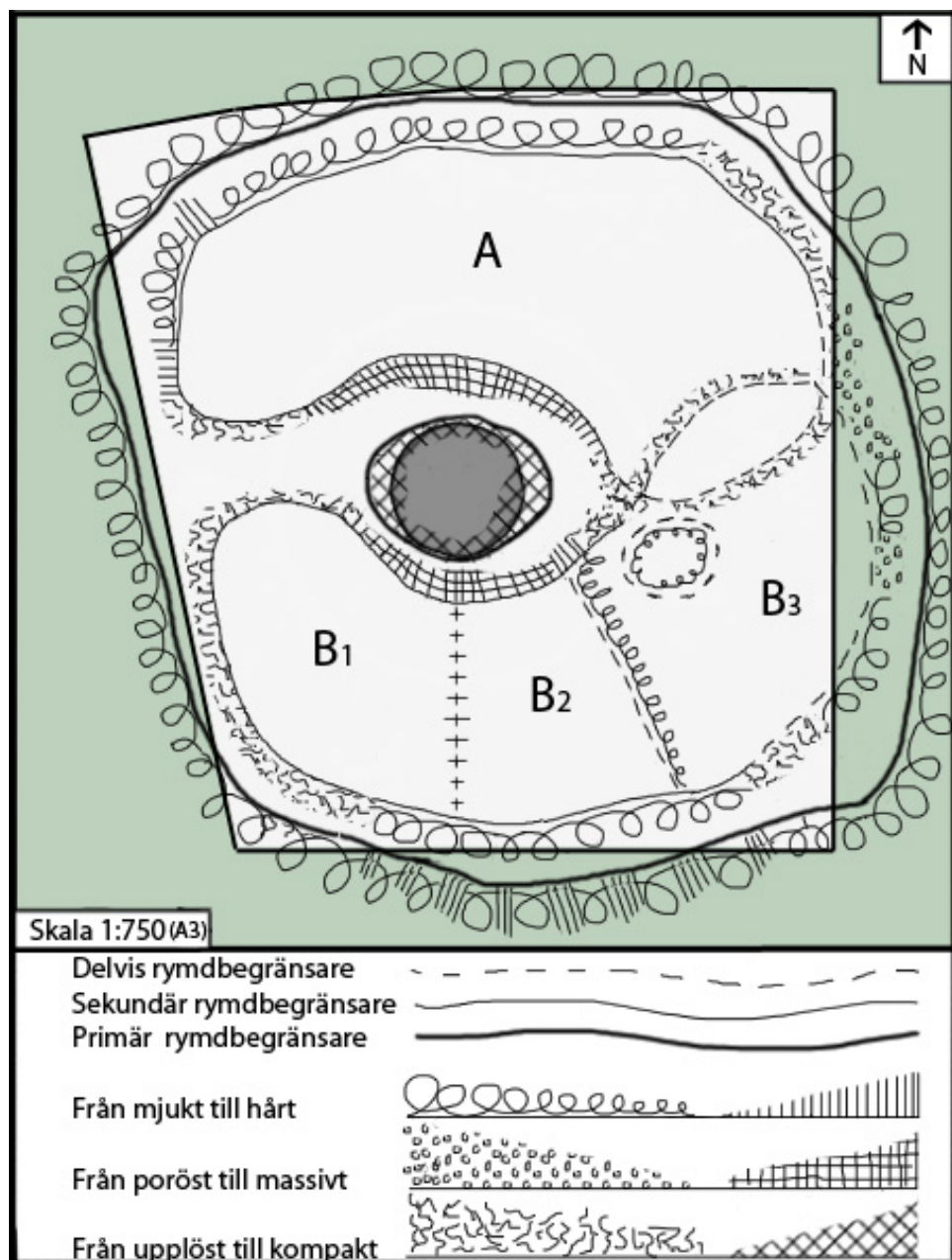

Bild 8. Analysresultat av brukarens ryddupplevelse kring vattentornet i Uppsalas stadsskog. Det vita området markerar fastighetens yta, det runda området markerar vattentornets bottenarea.

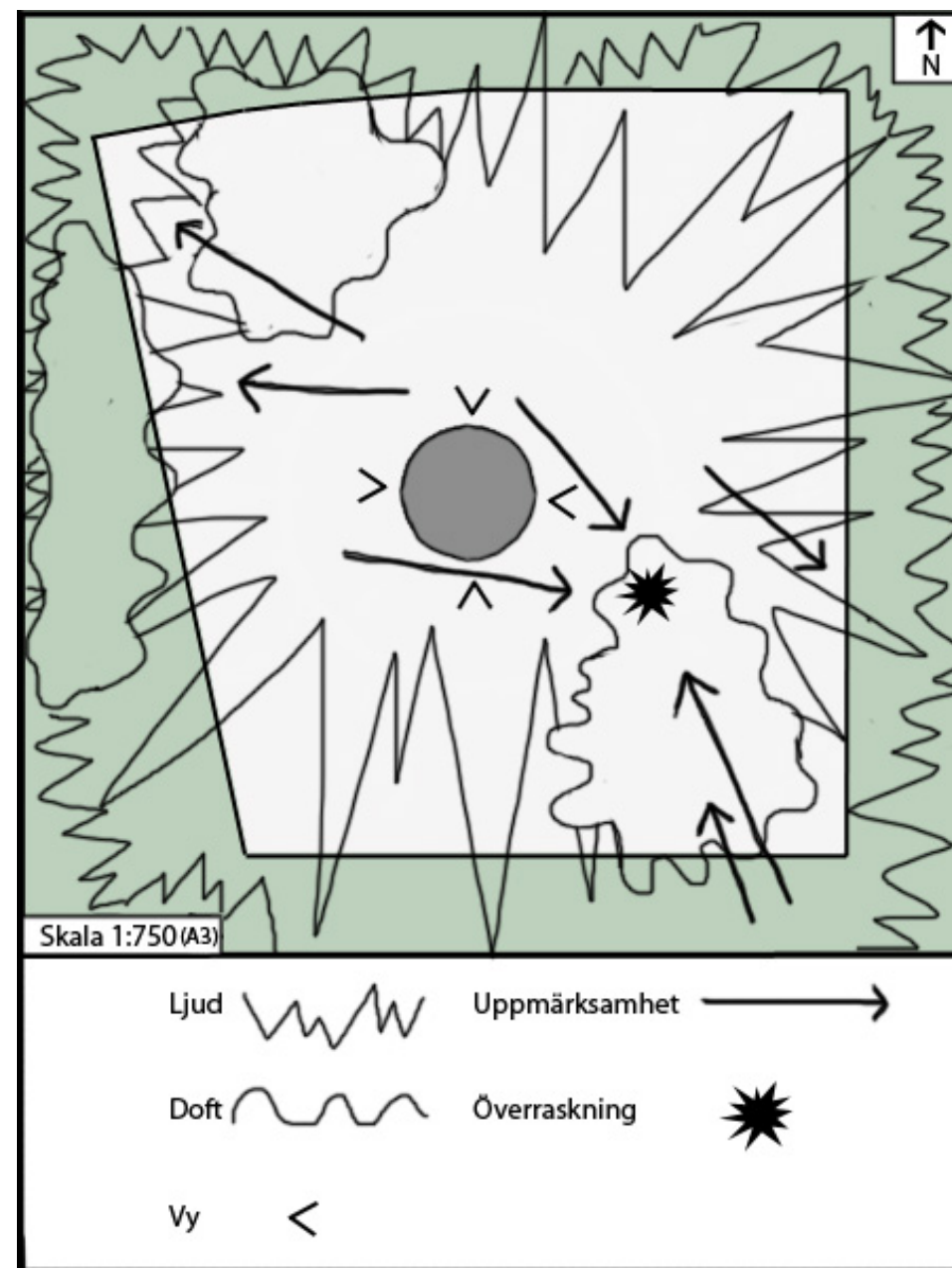

Bild 9. Brukarens sinnesförmåelser och övriga intryck kring vattentornet i Uppsalas stadsskog. Det vita området markerar fastighetens yta, det runda området markerar vattentornets bottenarea.

Gestaltningförslag

Program

Den ursprungliga planen från 1956 (Vattenbyggnadsbyrå 1956, entreprenadkontrakt, byggnads- och rumsbeskrivning samt material- och arbetsbeskrivning för byggnadsarbete) var att tornet och dess omgivning skulle vara en plats för människor att mötas och vara på, vilket idag inte är fallet. Platsen behöver tillgängliggöras så att den enklare kan upplevas, och bli en plats att vistas på. Rörelsestråken behöver definieras utan att för den skull bli genomfartsleder. De små smitvägarna bör bevaras, för att intressera besökare och behålla öppenheten och tillgängligheten hos platsen. Den direkta kopplingen till skogen, med stora möjligheter att passera ut i en annan miljö, är också mycket värdefull.

Analysresultaten visar att platsen är grovhuggen, med ett fåtal stora element; vattentornet, skogen och berg i dagen, som tillsammans bygger platsens karaktär. Trots detta är det tomrummet som dominerar, och området är inte en plats att stanna till på, utan snarare en plats att passera igenom. Rörelsestråken och gränserna mellan de befintliga rummen är diffusa och svaga, vilket gör att platsen saknar tydlighet ur orienteringssynpunkt. Detta understryker behovet av att definiera platsens beståndsdelar och på så sätt underlätta människans användning av den.

Det är de stora elementen som tar plats, medan mindre, mer karaktärsstarka element hamnar i skuggan. Tomrummet behöver definieras och delas upp i mindre, mer privata, rum. Platsens känsla ska locka till utforskande och stimulera nyfikenhet, och inte låta någon passera oberörd.

Koncept med förlängda ekotoner

En ekoton är en gränzon mellan vegetationstyper, där en miljö övergår i en annan, till exempel från gräs till skog. En av platsens ekotoner, skogsbrynet, utgör den starkaste rumsbegränsaren. Dock är de inre rummen alltför otydliga och måste definieras. Detta ska åstadkommas genom att förlänga skogsbrynet (ekotonen) in mot vattentornet. De inre rummen förstärks ytterligare genom tydligare fysiska gränser. Även rörelsestråken kommer att definieras och tydliggöras genom anlagd gatsten i granit.

De förlängda ekotonerna skall stimulera möten mellan människor genom variation av rum och korsande stråk. De kommer också att tydliggöra och utveckla relationen mellan naturreservatet och vattentornet, utan att för den skull inverka på naturreservatets egna karaktär. Förlängda ekotoner bevarar den naturliga känslan i naturreservatet samtidigt som det utökar möjligheterna för biologisk mångfald. Växterna som kommer att planteras kommer att vara naturligt förekommande i området. Inga hinder för gällande gestaltning i form av begränsningar på grund av naturreservatsstatusen har påträffats under arbetet, dock finns ingen garanti för att hela gestaltningsplanen kan tillämpas med gällande regelverk.

Gestaltningförslag

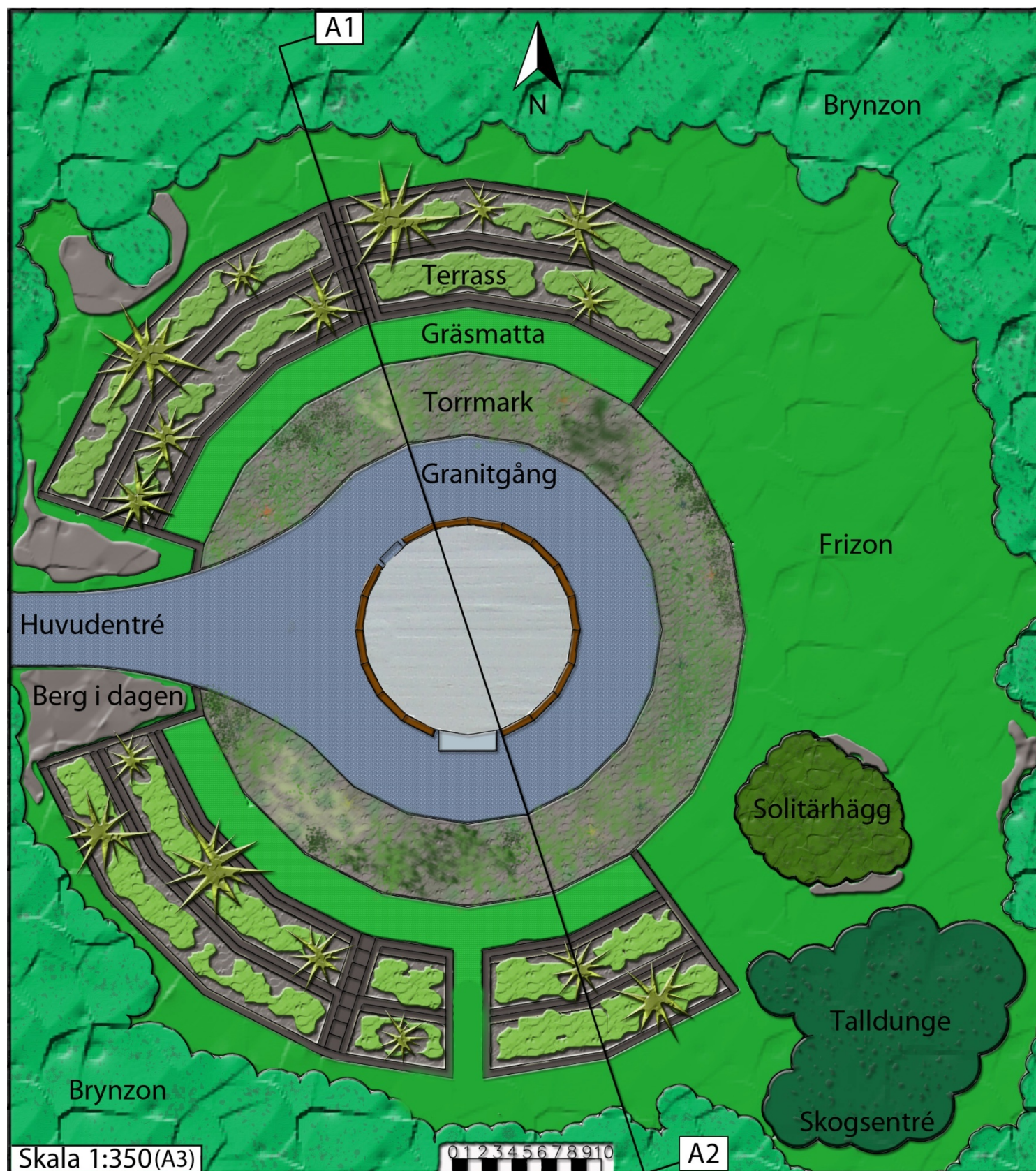
Gestaltningen fokuserar på att förlänga skogsbrynet in mot tornet och att öka möjligheterna för människor att vistas på platsen (bild 10 och 11). Genom en terrassering som leder ner mot skogsbrynet skapas nya platser att vara på samtidigt som platsen blir mer dynamisk och intresseväckande. Terrasserna ger platsen en tydligare struktur, vilket gör rummen mer definierade.

Trappor i terrasseringen leder ut mot brynet och smitvägarna in från skogen. På terrasserna planteras hassel och måbär, två redan förekommande arter i området. Huvudentrén övergår i att bilda det innersta rummet på platsen, tillgänglig för alla att vara på och uppleva området ifrån. Närmast tornets vägg placeras sittplatser i form av enkla träbänkar, vilket förstärker möjligheterna att vistas centralt på platsen. Utanför sittplatserna är marken hårdgjord för att varutransporter och andra tjänstefordon ska kunna ta sig fram till platsen. I öster öppnas terrasseringen upp till en frizon, där den framträdande häggen får dominera, och tillgängligheten mellan platsens olika miljöer och omkringliggande områden tydliggörs.

Platser och strukturer

I terrasseringen och trapporna består markmaterialet av granit, valt för att spegla de berghällar som tittar upp i gräsmattan. Berghällarna tas även fram och blottas på ett flertal ställen på platsen. På torrmarken och på planteringsytan i terrasseringen ligger ett toppskikt av svallat granitgrus som bildar en torr och näringsfattig miljö anpassad för fri invandring av arter som klarar att växa under tuffa förhållanden. Terrassens planteringsyta är mer varierad än torrmarken då den har ett föränderligt buskskikt som skuggar samt bättre tillgång på vatten. Torrmarken har en tuffare växtmiljö då vattentornets tak täcker hela ytan och kraftigt minskar vattentillgången. Vattentornet ger även plötsliga skiftningar mellan fullt solbelyst läge och full skugga.

De centrala gräsmattorna skall hållas välskött och inbjuda till vistelse, medan frizonerna ska slås en gång per år i enlighet med naturreservatets skötselplan. Den vildvuxna solitärhäggen får stå kvar i sitt framträdande läge, och tillåts ta mer plats i och med att terrasseringen går över till frizon. Tillsammans med den närliggande talldungen kvarstår den mer naturliga entrén i sin nuvarande form. Rörelsestråken förstärks genom de tydliggjorda entréerna och trapporna i terrasseringen, vilka även belyser och lyfter fram smitvägarnas betydelse för platsens identitet (för smitvägarnas ungefärliga lägen, se bild 6).

Växtmaterial

Hassel och måbär som föreslås i gestaltungsförslaget har främst valts ut grundat på det befintliga växtmaterialet, med hänsyn till det låga jorddjupet ner till berghällen. De har lång hållbarhet och låga skötselkrav, vilket är en förutsättning för att de ska fungera i naturreservatet. Växterna är även mycket tåliga mot slitage, och fungerar därför bra där människor vistas året om. Måbären har en tidig bladutveckling och kommer därför att öppna platsen för vårbesökare. Både hassel och måbär ska vara av lokal proveniens för samstämmighet med befintlig flora.

Solitärhäggen är karaktärsstark och värdefull på många sätt, vilket starkt motiverar dess bevarande. Under vår, sommar och höst accentueras trädets livskraftiga framträngning ur berghällen och artens karaktäristiska blomning, lövverk och fruktsättning markerar årstiderna. Under vinterhalvåret är häggen viktig för att ge platsen liv och förväntan, medan den under sommarhalvåret hjälper till att variera den inre miljön tillsammans med talldungarna.

Rumslighet

Det stora rummet definieras samtidigt som större möjligheter skapas för individer att hitta sina egna små platser att vara i. Med hjälp av terrasserna skapas rum i olika skikt av platsen, vilket gör att rummen byggs ihop i sidled. Man passerar gärna inom skikten snarare än mellan dem, vilket gör att man gärna följer terrasseringens form. Formspråket speglas på de olika sidorna om tornet, vilket gör platsen sammanhängande och gör den till en helhet. De stora strukturerna är fasta men ger befintligt och invandrat växtmaterial möjligheten att säsongsvist förändra platsen inom de givna förutsättningarna. Berghällen är ett av de starkaste karaktärsdragen för platsen och har tagits fram för att accentuera det enkla och stabila. Berg i dagen finns representerat på ett flertal ställen, framför allt i anslutning till huvudentrén.

Bild 10. Illustrationsplan. Gestaltungsförslag för miljön kring vattentornet i Uppsalas stadsskog. De huvudsakliga strukturerna som bygger upp den nya miljön är namngivna i illustrationen. Gestaltningens syfte är att utveckla platsens förhållande till stadsskogen samtidigt som den genom få fysiska hinder är en dynamisk miljö för alla människor att utforska och vistas i.

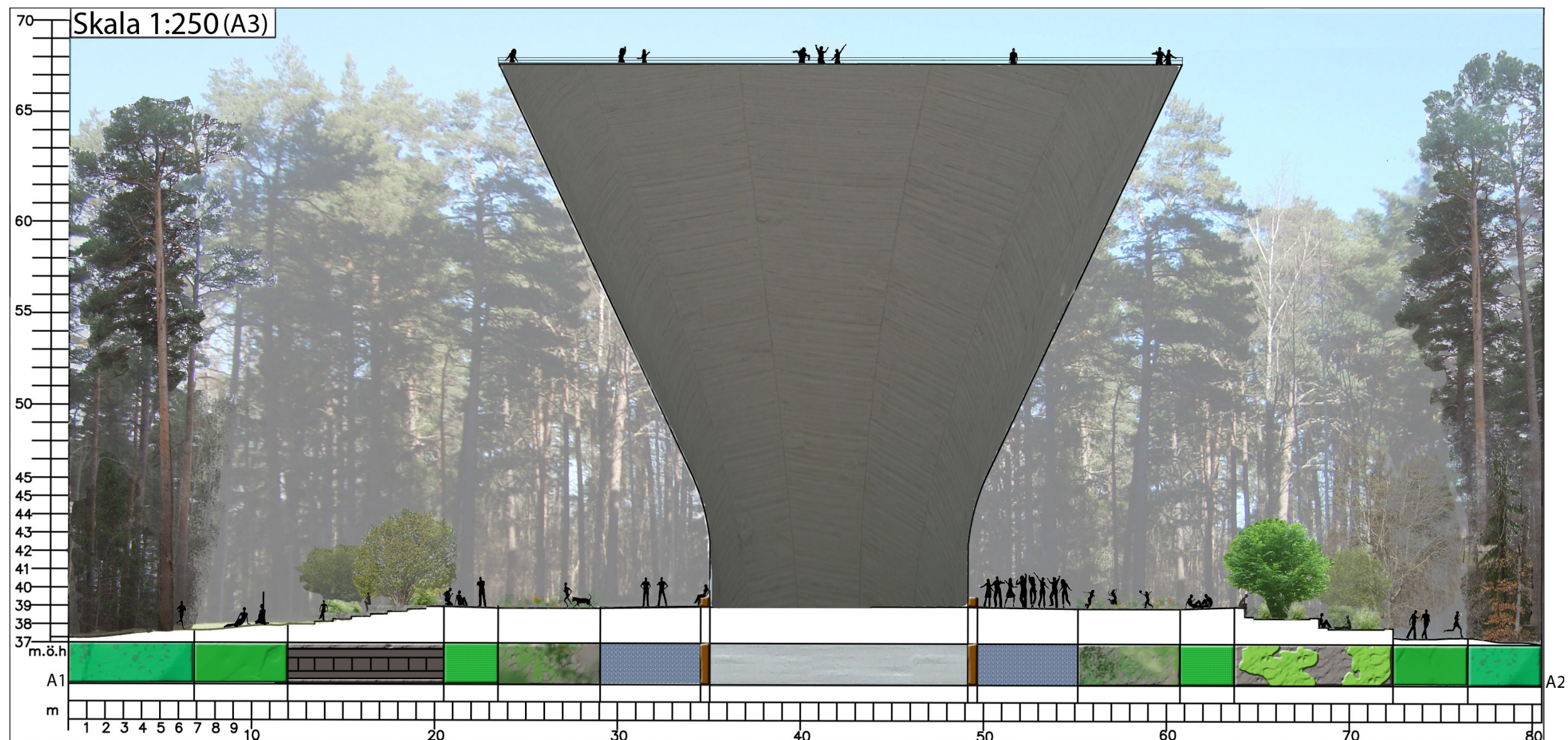

Bild 11. Snitt A1-A2. Gestaltningförslag för miljön kring vattentornet i Uppsalas stadsskog. Gestaltningen strävar efter att förmedla hela platsen som en samstämmig enhet byggd av många olika beståndsdelar. Bilden visar hur den nya miljön erbjuder besökare många möjligheter att hitta egna rum att vara i. Meningen är att mötena mellan olika markmaterial och växtlighet ska utgöra grunden för vad besökare själva väljer att tolka som begränsningar för platsens rum och gångar.

Diskussion

Det största problemet som framkom i analysen var platsens brist på variation. Problemet löses genom anläggandet av terrasser. Terrasserna är gestaltningens starkaste grepp och är grunden för den nya platsen. De är ämnade att förstärka platsens befintliga kvalitéer samtidigt som nya skapas i form av variation och tydlighet. Med ett enkelt formspråk leds besökarens blick genom området vars beståndsdelar presenteras utan att helt avslöja dess innehåll. Platsens karaktär är i grunden grov och de nya inslagen är få men på samma sätt som sin omgivande miljö kraftfulla, vilket förhoppningsvis skall reflektera genius loci.

Gestaltningen syftar till att öka tillgängligheten på platsen. De identifierade entréområdena och smitvägarna har starkt påverkat gestaltningen genom att entréområdena har tydliggjorts samtidigt som smitvägarna sparats som en naturlig del av platsen. Genom att ge platsen starka grundstrukturer så får varje användare själv möjligheten att skapa sig eller hitta ett rum efter sina behov för stunden.

Ursprungligen planerades en servering på tornets tak, vilket aldrig genomfördes. I denna gestaltning har möjligheten hållits öppen, vilket till viss del utgör motiveringen för den hårdgjorda ytan kring tornet. En framtida användning skulle kunna nyttja både taket och ytan nedanför tornet samt utrymmena inuti tornet, då förutsättningarna redan finns. Det går idag att ta sig upp till tornets tak via trappor, och det byggda hisschaktet skulle kunna vara en del i utvecklingen

av platsens användningsområden. Förslagsvis skulle en inredningsarkitekt kunna skapa en intressant förlängning genom vattentornets inre rum upp till taket där en radikalt annorlunda miljö väntar.

Platsbeskrivningen nämner problem med klotter på vattentornets väggar och detta har inte någon tydlig åtgärd i gestaltungsförslaget. Ursprungligen hade jag en tanke om en uppbyggd panel av varierande träslag eller en bevattningsanordning med permanenta klätterväxter som täckte väggen. Dessa tankar föll dock då panelen snarare skapade förvirring och förminskade tornets ursprungliga arkitektur. Frågan är om klotret egentligen är ett stort problem eller en intressant kulturprodukt som kan målas över för att bereda väg för ytterligare uttryck.

Branzells metod och teorier var mycket värdefulla för arbetet och har haft stor inverkan på slutresultatet. Av utrymmesskäl utelämnades delar av hans metodik, vilka kunde ha haft stort värde för uppgiften. Exempel på detta är hur rummet upplevs innan, under och efter passerande samt hur rummet sluts i höjdd. Den data som samlades in enligt Branzells metodik hade en svaghet i att den blev svårbehandlad då i princip allt behövde föras över i digitalt format genom scanning eller i värsta fall ritas om. Detta är inte längre ett gångbart sätt att arbeta på då det är både mödosamt och resurskrävande. Dock finns det i tekniken en enorm potential. Det senaste året har ett nytt slags verktyg dykt upp i form av så kallade surfplattor. En mängd funktioner i form av inbyggd kamera, tillgång till internet och många av de vanligaste digitala programmen som landskapsarkitekten använder finns inkluderade. Men viktigast av allt är möjligheten att skissa direkt på surfplattans skärm på samma sätt som på ett papper, ett grundläggande krav för att bibehålla de klassiska arbetsätten med skissande och analysarbete på plats. Branzells metodik är redan beprövad och mycket flexibel mot användaren, vilket borgar för att landskapsarkitekten enkelt kommer att kunna använda och utveckla den med hjälp av surfplattan i framtiden. Jag tror att Branzells metodik med gott resultat skulle kunna användas som grund för programutveckling med funktionen att vid analys av platser kunna visualisera tredimensionella rum digitalt.

Referenser

Tryckta källor och internet

- Branzell, Arne (1976). *Att notera rumsupplevelser*. Diss. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.
- Flygt, Bengt (1996). *Uppsala stads historia 6:12, Uppsalas tekniska historia*. Uppsala: Stadsarkivet.
- Ohlsson, Eber & Persson, Kenneth M. (2004). *Svenska vattentorn*. Örebro: Ohlsson & Winnfors.
- Sveriges geologiska undersökning (2010). *Jordartskarta 1:50 K*. Elektronisk. Tillgänglig: http://vov.sgu.se/sguMapView/web/sgu_MV_jordartsinfo.html [2011-10-27]
- Uppsala kommun (2002). *Översiktsplan 2002 för Uppsala stad*. Uppsala: Kommunledningskontoret.
- Uppsala kommun (2005a). *Inrättandet av det kommunala naturreservatet Stadsskogen Ser. A Nr 160, 2005-10-31*. Elektronisk. Tillgänglig: <http://www.uppsala.se/Upload/Dokumentarkiv/Extern/Protokoll/Kommunfullmaktige/Kallelse%20den%2031%20oktober%202005.pdf> [2011-10-27]
- Uppsala kommun (2005b). *Naturreservatet Stadsskogen. Beslut och skötselplan 2005*. Fritids- och naturkontoret: Internt dokument.
- Uppsala kommun (2008). *Stadsskogen*. Elektronisk. Tillgänglig: http://www.uppsala.se/Upload/Dokumentarkiv/Extern/Dokument/Fritid_o_natur/Friluftsliv/stadsskogen_folder_karta_sv_webb.pdf [2011-10-27]

Arkivmaterial

Stadsarkivet i Uppsala

- Vattenbyggnadsbyrån (1956). *Uppsala Stad. Styrelsen för Byggnadskontoret F VII:5*. Dokumentsamling gällande byggnationen av vattentornet i Stadsskogen. byggnads- och rumsbeskrivning samt material- och arbetsbeskrivning för byggnadsarbete, situationsplan, entreprenadkontrakt, sprängningsritning, fotoserie: ref. Nr. USA f 665 C, USA f 664 C.

Gestaltungsförslag, illustrationer: Erik Strandberg 2011.